

«Гомельшчына ў мінулым і сучасным»

Праграма факультатыўных заняткаў для вучняў 10 класа

С. Я. Бетанаў,

метадыст вучэбна-метадычнага аддзела гуманітарных дысцыплін
Гомельскага абласнога інстытута развіцця адукацыі

Тэма 1. Уводзіны (1 г.)

Што вывучае краязнаўства. Станаўленне і развіццё краязнаўства на Гомельшчыне.

Раздзел I. ПРЫРОДНЫЯ ЎМОВЫ І РЭСУРСЫ ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ (5 г.)

Тэма 2. Геаграфічнае становішча (1 г.)

Фізіка-геаграфічнае становішча. Эканоміка-геаграфічнае становішча. Межы. Памеры. Суседзі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел. Прыродныя і гістарычныя перадумовы развіцця вобласці і яе цэнтра.

Практычная работа:

- вызначэнне геаграфічнага становішча і каардынат вобласці, раёна, адлегласцей ад Мінска, дзяржаўнай мяжы;
- аналіз адміністрацыйна - тэрытарыяльнага падзелу;
- фізіка-геаграфічная характарыстыка прыроды сваёй мясцовасці на аснове краязнаўчых матэрыялаў і іншых крыніц.

Тэма 3. Рэльеф. Геалагічная будова і карысныя выкапні (1 г.)

Фарміраванне сучаснага рэльефа. Агульная характарыстыка рэльефа. Фактары рэльефаўтварэння. Асноўныя формы рэльефа. Уплыў рэльефа на

ўмовы жыцця і характар гаспадарчай дзейнасці. Тэктанічная структура, геалагічная гісторыя і будова. Радовішчы карысных выкапняў. Адклады ледавіка. Асадкавыя пароды. Мясцовыя рэсурсы. Будаўнічыя матэрыялы.

Практычная работа:

- вызначэнне па картах атласу геалагічнай і тэктанічнай будовы;
- палявая экскурсія на прадпрыемства распрацоўкі радовішча мясцовых карысных выкапняў, Гомельскі хімічны завод, бераг ракі з апісаннем геалагічных агаленняў;
- пабудова гіпсаметрычнага профілю па мерыдыяну (на выбар).

Тэма 4. Клімат. Паверхневыя і падземныя воды (1 г.)

Гісторыя кліматаў (даледавіковы, ледавіковы, межледавіковы, пасляледавіковы, сучасны). Асаблівасці кліматычных умоў. Кліматаўтваральныя фактары. Асноўныя кліматычныя паказчыкі. Агрокліматычныя рэсурсы. Агульная характарыстыка гідраграфіі вобласці. Паверхневыя і падземныя водныя рэсурсы. Рачная сетка і яе элементы. Азёры і вадасховішчы. Прыродныя крыніцы. Балоты. Характарыстыка асноўных рэк, найбольш буйных вадаёмаў і іх рэсурсаў. Напрамкі выкарыстання ў гаспадарчай дзейнасці насельніцтва. Ахова паверхневых вод.

Практычная работа:

- вызначэнне асаблівасцей кліматычных умоў вобласці;
- пабудова графіка ходу тэмпературы паветра за год, месяц, ружы вятроў;
- нанясенне на контурную карту рэк, азёр і балотаў Гомельшчыны;
- палявая экскурсія па выяўленню экалагічнага стану водных аб'ектаў (ракі, возера, сажалкі, крыніцы).

Тэма 5. Глебы, расліннасць, жывёльны свет (1 г.)

Глебаўтваральныя пароды і тыпы глебавых працэсаў. Асноўныя тыпы і віды глеб. Эрозія глеб. Зямельныя рэсурсы вобласці. Структура ўгоддзяў. Меліярацыя глеб. Фарміраванне і тыпы расліннасці. Лясная расліннасць.

Лугавая расліннасць. Балотная расліннасць. Расліннасць вадаёмаў. Выкарыстанне лясных рэсурсаў і іх ахова. Лекавыя расліны. Сучасная фаўна і біялагічная разнастайнасць. Біялагічныя рэсурсы.

Практычная работа:

- вызначэнне тыпаў глебы і ацэнка іх для выкарыстання;
- закладка і замалёўка шурфа;
- вывучэнне раслінных груповак, жывёльнага свету роднага краю;
- састаўленне спісу (чырвонага сшытка) рэдкіх і знікаючых раслін, прадстаўнікоў жывёльнага свету.

Тэма 6. Экалагічныя праблемы (1 г.)

Сутнасць экалагічных праблем. Наступствы Чарнобыльскай катастрофы. Крыніцы забруджвання. Экалагічна небяспечныя раёны. Ахова глеб, вод, паветра, арганічнага свету. Чырвоная кніга. Пагроза глабальных кліматычных змен. Небяспека выкарыстання генетычна мадыфікаваных арганізмаў у прадуктах харчавання. Здароўе і даўгалецце. Дзяржаўная палітыка ў вобласці абарачэння з адыходамі і прыярытэтнасць іх выкарыстання. Абласная праграма па абарачэнні з адыходамі.

Практычная работа:

- складанне графікаў дынамікі і дыяграм структуры выкідаў, забруджвальных рэчываў у атмасферу, іх аналіз;
- нанясенне на контурную карту гідраграфічных аб'ектаў з розным узроўнем забруджвання вод і аналіз тэрытарыяльнага размеркавання забруджвання паверхневых вод;
- экскурсія на прадпрыемства ўтылізацыі прамысловых і бытавых адыходаў, экалага-біялагічны цэнтр.

Раздзел II. ЭКАНОМІКА ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ (5 г.)

Тэма 7. Сучасны стан эканомікі вобласці. Гандаль (1 г.)

Прыярытэтныя накірункі развіцця эканомікі вобласці. Вядучыя галіны. Інвестыцыйныя прапановы. Асноўныя матывы для інвестывання ў эканоміку Гомельскай вобласці. Знешнеэканамічная дзейнасць. Супрацоўніцтва з прыгранічнымі рэгіёнамі.

Тэма 8. Прамысловасць (1 г.)

Гісторыя развіцця. Структура прамысловасці вобласці. Асноўныя прадпрыемствы па галінам прамысловасці: машынабудаванне, хімічная, дрэваапрацоўчая, лёгкая, харчовая. Рэнтабельнасць прадпрыемстваў. Вытворчыя сувязі. Малы і сярэдні бізнес. Свабодная эканамічная зона. Перспектывы развіцця прамысловасці.

Тэма 9. Сельская гаспадарка. (1 г.)

АПК вобласці: структура і спецыялізацыя. Тыпы сельскіх гаспадарак і іх спецыялізацыя. Раслінаводства. Вядучыя культуры, пасяўныя плошчы і іх ураджайнасць. Спецыялізацыі жывёлагадоўлі. Галоўныя галіны. Дынаміка пагалоўя і прадуктыўнасці. Мехаізацыя і хімізацыя сельскагаспадарчай вытворчасці. Экалагічныя праблемы. Перспектывы развіцця.

Тэма 10. Трэнспарт, сувязь, энергетыка (2 г.)

Трэнспартны комплекс вобласці. Галоўныя трэнспартныя шляхі. Прапускная магчымасць. Груза- і пасажыраперавозкі. Перспектывы развіцця трэнспарту. Прадпрыемствы сувязі. Паслугі электрасувязі. Паслугі сеткі перадачы дадзеных. Паштовая сувязь. Укараненне новых сучасных камп'ютарных сістэм. Інфармацыйна-тэхналагічная сетка. Аўтаматызацыя. Перспектывы развіцця трэнспарту, сувязі і энергетыкі вобласці.

Практычная работа:

- экскурсія на вядучыя прадпрыемствы раёна, горада, апісанне і аналіз;
- экскурсія на ферму, прадпрыемства АПК, апісанне і аналіз;

- экскурсія на транспартнае ўнітарнае прадпрыемства «Гомельскае аддзяленне Беларускай чыгункі», аўтапрадпрыемствы транспарту агульнага карыстання, Гомельскі філіял РУП «Белтэлекам», РУП «Белпошта» і інш. (на выбар настаўніка).

Раздзел II. НАСЕЛЬНІЦТВА І ТАПАНІМІКА (3 г.)

Тэма 11. Агульная характарыстыка насельніцтва (1 г.)

Гісторыя засялення. Помнікі славянскай культуры: гарадзішчы, паселішчы, курганы. Дынаміка насельніцтва. Сучасная дэмаграфічная сітуацыя. Колькасць і шчыльнасць насельніцтва. Палавая і ўзроставая структура. Гарадское і сельскае насельніцтва. Міграцыя насельніцтва вобласці. Змены ў рассяленні пасля Чарнобыльскай аварыі. Нацыянальны і рэлігійны склад. Праблема міжнацыянальных узаемаадносін. Працоўныя рэсурсы. Служба занятасці.

Практычная работа:

- пабудова і аналіз дыяграм, якія характарызуюць змены колькасці насельніцтва вобласці (змена нараджальнасці і смяротнасці), нацыянальнага складу;
- пабудова дыяграм узроставай структуры насельніцтва вобласці і іх аналіз;
- параўнанне сярэдняй шчыльнасці насельніцтва вобласці з сярэдняй шчыльнасцю насельніцтва Рэспублікі Беларусь;
- адзначэнне па статыстычных матэрыялах тэндэнцый змены долі занятых у галінах гаспадаркі;
- складанне радаводаў;
- правядзенне экскурсій (старажытныя і сучасныя паселішчы, культавыя будынкi і збудаванні, культура насельніцтва).

Тэма 12. Мікратапаніміка вобласці (2 г.)

Тапаніміка – навука аб геаграфічных назвах. Групоўка назваў рэк і азёраў, населеных пунктаў і іншых геаграфічных аб’ектаў. Назвы раёнаў, прадпрыемстваў, устаноў. Гісторыя вуліц. Вядомыя людзі (гістарычныя асобы і грамадскія дзеячы, героі рэвалюцый, грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, кіраўнікі народных паўстанняў, дзеячы культуры і навукі).

Практычная работа:

- высвятленне старажытных міфаў і паданняў, звязаных з вашым населеным пунктам, раёнам, вобласцю. Якія ўяўленні яны даюць аб мінулым вашага краю?;
- распрацоўка маршруту і правядзенне экскурсіі па гістарычных мясцінах (назвы вуліц, гістарычных раёнаў горада, населенага пункта, помнікі гісторыі і культуры);
- правядзенне конкурсу вучнёўскіх работ, круглага стала, віктарыны (на выбар настаўніка).

Раздел III. ГІСТОРЫЯ (14 г.)

Тэма 13. Гомельшчына са старажытных часоў да першай паловы XVI ст. (2 г.)

Найстаражытнейшыя людзі каменнага веку. Пранікненне людзей на тэрыторыю сучаснай Гомельскай вобласці. Стаянкі неаліту і бронзавага веку. Заняткі і промыслы. Прысвойвальная гаспадарка. Супольнасці людзей. Першабытныя жывёлаводы і земляробы ў бронзавым і жалезных вяках. Гарадзішчы і селішчы. Рассяленне славян. Дрыгавічы і радзімічы. Славянскае язычніцтва. На шляху да дзяржавы. Сярэдневяковыя княствы. Раздробленасць. Міжусобныя войны. Уключэнне ў склад Вялікага Княства Літоўскага. Знешняя небяспека ў XIII- XVI ст. Мангола-татарская навала. Ардынцы. Бітва на рацэ Сінія Воды. Адносіны з Вялікім Княствам Маскоўскім. Руска-літоўская вайна 1500-1503г.г. Казацка-сялянскае паўстанне С. Налівайкі. Абарона ад набегу крымскіх татар. Гаспадарка, рамяство і гандаль. Водныя і сухапутныя

гандлёвыя шляхі. Помнікі дахрысціянскай культуры. Хрысціянства. Культура і паўсядзённае жыццё нашых продкаў.

Практычная работа:

- наведванне дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы "Гомельскі палацава-паркавы ансамбль";
- удзел у працы добраахвотніцкіх археалагічных атрадаў ГДУ імя Ф.Скарыны;
- складанне тэматычных табліц па асноўных археалагічных культурах;
- складанне карты-схемы свайго раёна і адзначэнне на ёй асноўных археалагічных помнікаў, гарадзішч, курганных могільнікаў;
- правядзенне урокаў гісторыі ў музеі (сумесна з музеем).

Тэма 14. Гомельшчына ў другой палове XVI-XVIII ст. (2 г.)

Адносіны з Масквой. Лівонская вайна 1558-1583 г.г. Люблінская унія. Уключэнне ў склад Рэчы Паспалітай. Канфесійныя ўзаемаадносіны. Рэфармацыя і контррэфармацыя. Змены ў этнічным і рэлігійным складзе. Берасцейская царкоўная унія. Народныя паўстанні і выступленні. Украінскія казакі і Гомельшчына ў XVII ст. Казацка-сялянская вайна 1648-1651 г.г. Вайна Расіі з Рэччу Паспалітай 1654-1667 г.г. Гомельшчына ў гады Паўночнай вайны. Асаблівасці эканамічнага развіцця краю ў XVI-XVIII ст. Беларускія гарады і вёска. Сялянскі рух. Эканамічная стабілізацыя ў другой палове XVIII ст. Палітычны крызіс Рэчы Паспалітай. Падзелы Рэчы Паспалітай. Уключэнне ў склад Расійскай імперыі. Граф П.А.Румянцаў- герой руска-турэцкай вайны. Свята перамогі і падарунак імператрыцы. М.П.Румянцаў і Гомель. Адукацыя і навука. Літаратура і мастацтва.

Практычная работа:

- наведванне дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы "Гомельскі палацава-паркавы ансамбль", музея археалогіі ГДУ імя Ф.Скарыны;

- удзел у працы добраахвотніцкіх археалагічных атрадаў ГДУ імя Ф.Скарыны;
- высвятленне імён шляхецкіх і магнацкіх родаў, з якімі звязана гісторыя вашай мясцовасці. Чым вылучыліся яго асобныя прадстаўнікі?;
- правядзенне урокаў гісторыі ў музеі (сумесна з музеем).

Тэма 15. Гомельшчына ў XIX - пачатку XX ст. (2 г.)

Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел. Кіраванне далучанымі беларускімі землямі. Сацыяльная і канфесійная палітыка. Вайна 1812 г. і яе вынікі. Сацыяльна-эканамічнае развіццё ў першай палове XIX ст. Грамадска-палітычны рух. Польскае паўстанне 1830-1831 г.г. І.Ф.Паскевіч. Паскевічы і Гомель. Дзейнасць тайных таварыстваў у 1830-1840-я г.г. Буржуазныя рэформы ў другой палове XIX ст. Паўстанне 1863-1864 г.г. Сялянскі рух і народніцкія арганізацыі. Рабочы рух і стварэнне сацыял-дэмакратычных арганізацый. Гомельшчына ў гады буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі 1905-1907 г.г. Першая сусветная вайна. Уплыў ваенных падзей на палітычнае і сацыяльна-эканамічнае становішча. Беларускі нацыянальны рух. Прамысловая рэвалюцыя. Спецыялізацыя прамысловасці. Будаўніцтва чыгунак. Водны транспарт. Гандаль. Урбанізацыя. Асаблівасці індустрыяльнага развіцця. Культура ў XIX - пачатку XX ст.

Практычная работа:

- наведванне дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы "Гомельскі палацава-паркавы ансамбль";
- правядзенне урокаў гісторыі ў музеі (сумесна з музеем);
- правядзенне конкурсу вучнёўскіх работ, круглага стала, віктарыны (на выбар настаўніка).

Тэма 16. Гомельшчына ў міжваенны перыяд (2 г.)

Гомельшчына ў час Лютаўскай буржуазна-дэмакратычнай і Кастрычніцкай рэвалюцыі. Рэвалюцыйныя падзеі і ўтварэнне новых органаў

улады. Устанаўленне савецкай улады. Першыя рэвалюцыйныя пераўтварэнні. Мяцеж І.Р.Доўбар-Мусніцкага. Гомельшчына ва ўмовах германскай акупацыі. Германскі акупацыйны рэжым. Барацьба з акупантамі. Рудабельская рэспубліка. Абвяшчэнне беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці. Утварэнне беларускай савецкай дзяржаўнасці. Стварэнне Гомельскай губерні. Стракапытаўскі мяцеж у Гомелі. Польшка-савецкая вайна 1919-1920 г.г. Аднаўленне прамысловасці і транспарту. Гомельшчына ў гады новай эканамічнай палітыкі. Узбуйненне тэрыторыі БССР. Скасаванне Гомельскай губерні. Новы адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел. Палітыка беларусізацыі. Згортванне новай эканамічнай палітыкі. Індустрыялізацыя і калектывізацыя. Грамадска-палітычнае жыццё ў канцы 1920-х-1930-я г.г. Адукацыя, навука і культура ў канцы 1920-х – 1930-я г.г.

Тэма 17. Гомельшчына ў гады Вялікай Айчыннай вайны (2 г.)

Пачатак Вялікай Айчыннай вайны. Абарончыя баі на тэрыторыі Гомельшчыны. Устанаўленне фашысцкага акупацыйнага рэжыму. Арганізацыя народнага супраціўлення. Стварэнне першых партызанскіх атрадаў і падпольных арганізацый («Чырвоны Кастрычнік», «Большавік», Гомельскі аператыўны падпольны цэнтр). Разгортванне ўсенароднай барацьбы. Баявая дзейнасць партызанскіх фарміраванняў (Гомельскае і Палескае злучэнні). Партызанскія зоны. Рэйкавая вайна. Жыццё пад акупацыяй. Генацыд насельніцтва. Вызваленне вобласці ад фашысцкіх акупантаў. Страты ў ваенны час. Імёны, якія сталі легендамі. Выдатныя ваеначальнікі Вялікай Айчыннай вайны. Маленькія героі вялікай вайны.

Практычная работа:

- азначэнне і запіс на карце-схеме канцэнтрацыйнага лагера, з якога не вярнуліся вашы землякі. З дапамогай гісторыка-дакументальнай хронікі «Памяць», дакументальнага і краязнаўчага матэрыялаў падрыхтуйце паведамленне пра праявы дыскрымінацыі, насілля і генацыду ў вашым раёне, вёсцы (горадзе) фашысцкімі захопнікамі. Запішыце ўспаміны

людзей, якія знаходзіліся ў месцах зняволення ці былі гвалтоўна вывезены ў Германію;

- наведванне Гомельскага абласнога Музея ваеннай славы:
  - фотадакументальныя і мастацкія выставы.
  - адкрытыя пляцоўкі з ваеннай тэхнікай.
- правядзенне ўрокаў мужнасці, Вахтаў памяці каля мемарыяльных комплексаў раёна (горада);
- правядзенне "зорных паходаў", экскурсій, сустрэч, вечароў;
- правядзенне конкурсаў вучнёўскіх работ, канферэнцый, круглых сталоў, віктарын (на выбар настаўніка).

Тэма 18. Гомельшчына ў сярэдзіне 40-х- 80-х г.г. XX ст. (2 г.)

Пераход да мірнага жыцця. Пасляваеннае аднаўленне. Асноўныя кірункі эканамічнага, грамадска-палітычнага, культурнага развіцця Гомельшчыны ў першыя пасляваенныя гады. Пераадоленне разрухі ў эканоміцы. Выхад на новы ўзровень развіцця. Гомельшчына ў другой палове 1950-х – 1980-я г.г. Сацыяльна-эканамічнае развіццё. Грамадска-палітычнае становішча. Палітыка перабудовы. Чарнобыльская трагедыя. Дэмаграфічныя праблемы. Працоўныя рэсурсы вобласці. Адукацыя і навука. Тэатральнае, музычнае і выяўленчае мастацтва.

Практычная работа:

- наведванне музея народнай, баявой і працоўнай славы "Гомсельмаш";
- урокі гісторыі ў музеі (сумесна з музеем).

Тэма 19. Гомельшчына ў канцы XX - пачатку XXI ст. (2 г.)

У складзе незалежнай Беларусі. Кірункі развіцця ў 1991-2005 г.г. На шляху да стабілізацыі. Грамадска-палітычнае жыццё. Асноўныя кірункі сацыяльна-эканамічнага развіцця. Будаўніцтва і архітэктура. Найбольш значныя аб'екты будаўніцтва. Рэалізацыя інвестпраектаў. Культура і мастацтва.

Навука і адукацыя. Спорт і турызм у Гомельскай вобласці. «Залатое кальцо Гомельшчыны». «Малае Залатое кальцо Гомельшчыны». «Славянскае кальцо».

Раздзел IV. КУЛЬТУРА (6 г.)

Тэма 20. Культурнае жыццё (2 г.)

Археалагічныя знаходкі расказваюць. Рукапісная кніга, якой яна была? З гісторыі царкоўнай кнігі. Іканапіс. Друк. Жывапіс. Тэатр. Музыка. М.П.Румянцаў- канцлер і мецэнат. Румянцаўскі музей. Сетка ўстаноў культуры: мастацкія і музычныя школы, дамы культуры, клубы, бібліятэкі, музеі. Мастацкія калектывы. Геральдыка вобласці: гісторыя і сучаснасць. Помнікі культуры і мастацтва, якія ахоўваюцца дзяржавай.

Практычная работа:

- наведванне дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы "Гомельскі палацава-паркавы ансамбль" (мастацкія калекцыі музея), выставачнай залы абласнога цэнтра народнай творчасці, Гомельскай галерэі мастацтваў Саюза мастакоў, мастацкай галерэі Г.Х.Вашчанкі, установы «Веткаўскі музей народнай творчасці», устаноў адукацыі (на выбар настаўніка);
- урокі гісторыі ў музеі, літаратурна-музычныя сустрэчы, тыдні беларускай культуры.

Тэма 21. Помнікі архітэктуры і палаца-паркавы ансамбль (2 г.)

Помнікі архітэктуры. Архітэктары і будаўнікі. Добраўпарадкаванне. Палацы і паркі. Храмавая і царкоўная архітэктура. Грамадзянскія пабудовы. Стылі і напрамкі. Румянцавы і Гомель. Узвядзенне «новага» Гомеля. Гомельскі маёнтак Паскевічаў. Перабудова палаца і парка. Гомельшчына ў савецкі час і на сучасным этапе.

Практычная работа:

- наведванне дзяржаўнай гісторыка-культурнай установы "Гомельскі палацава-паркавы ансамбль":
  - палацава-паркавы ансамбль у Гомелі як сінтэз розных кірункаў у архітэктуры.
- правядзенне урокаў гісторыі ў музеі (сумесна з музеем).
- правядзенне аўтобусных або пешаходных экскурсій "Помнікі і памятныя месцы Гомельшчыны", "Культавыя будынкi на тэрыторыі Гомельшчыны" і інш. (на выбар настаўніка).

Тэма 22. Этнаграфія і фальклор (2 г.)

Народныя песні і казкі. Святы і абрады. Народны касцюм. Строі народнага касцюма Гомельшчыны. Прылады працы і побыту. Повазь часоў - беларускі ручнік. Рэгіянальныя асаблівасці ручнікоў Гомельшчыны. Беларускі арнамент. Ткацтва. Вышыўка. Народная ікона Гомельшчыны. Гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны вобласці.

Практычная работа:

- наведванне ўстановы «Веткаўскі музей народнай творчасці» і філіяла Веткаўскага музея народнай творчасці:
  - традыцыйны народны строй, іканапіс, народная дэкаратыўна-прыкладная творчасць Гомельшчыны.
  - стараверства на Гомельшчыне.
- збор этнаграфічнага і фальклорнага матэрыялу, складанне этнаграфічных зборнікаў;
- правядзенне тэатралізаваных пастановак народных святаў і абрадаў.

Тэма 23. ЗАКЛЮЧЭННЕ (1ч.)

Падвядзенне вынікаў работы. Абагульняючы паўтор. Канферэнцыя. Арганізацыя выставы лепшых замалёвак і фотаздымкаў, дакладаў і самастойных работ вучняў.

ЧАКАЕМЫЯ ВЫНІКІ

У выніку вывучэння курсу па выбары ў вучняў будуць **сфарміраваны ўяўленні:**

- аб культурна-гістарычных, экалага-геаграфічных і эканамічных асаблівасцях Гомельскай вобласці;
- аб выдатных ураджэнцах вобласці, іх укладзе ў развіццё навукі і культуры, а таксама пра людзей, імёнамі якіх названы вуліцы, прамысловыя прадпрыемствы, аб'яднанні, навуковыя, культурныя ўстановы;
- аб асновах гісторыка - культурнага і культурнага краязнаўства;
- аб перспектывах развіцця гаспадаркі вобласці.

Навучэнцы павінны авалодаць наступнымі спосабамі дзейнасці:

- суадносіць гістарычныя падзеі з перыядам і эпохай;
- раскрываць сутнасць і сэнс гістарычных з'яў, працэсаў і паняццяў;
- аналізаваць, параўноўваць, абагульняць факты мінулага і сучаснасці, кіруючыся гістарычнай навукай;
- мець уяўленне аб асноўных этапах станаўлення вобласці;
- выяўляць дынаміку, тэндэнцыі, прычынна-выніковыя сувязі і ўзаемасувязь гістарычных з'яў і працэсаў;
- бачыць характэрныя асаблівасці гістарычнага, сацыяльна-эканамічнага і культурнага развіцця свайго гарада, роднага краю, іх узаемасувязь з гісторыяй і культурай нашай дзяржавы ў цэлым;
- даваць ацэнку гістарычнага значэння падзей і дзейнасці людзей, абгрунтоўваць сваю думку;
- даваць комплексную географічную характарыстыку раёна (горада), вобласці;
- праводзіць аналіз наступстваў уплыву гаспадарчай дзейнасці на акаляючае асяроддзе;
- характарызаваць этнаграфічныя і лінгвістычныя асаблівасці насельніцтва;

- за сухімі фактамі і датамі гісторыі, назвамі вуліц, па якіх мы штодня ходзім, бачыць жывую гісторыю, якая стваралася годнымі людзьмі.

Вывучэнне дадзенага курса прадугледжвае:

- павышэнне цікавасці да вучэбнай і пазакласнай дзейнасці;
- развіццё творчых здольнасцей вучняў;
- набыццё вопыту і фарміраванне навыкаў даследчай і пошукавай дзейнасці;
- развіццё пазнаваўчых здольнасцей вучняў;
- выхаванне патрыятычных пачуццяў, любові да роднага краю і сваёй Радзімы;
- фарміраванне сувязі тэарэтычных ведаў, здабытых у школе, з практычным іх прымяненнем;
- фарміраванне агульнай культуры.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ ДЛЯ НАСТАЎНІКА

Асноўная літаратура

1. Абрадавы фальклор Гомельскага Палесся.-Гомельскі цэнтр навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1998
2. Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя.-Мн.,1993.
3. Ахоўныя жывёлы Беларусі/ Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь»/ Мн,1983
4. Ахоўныя прыродныя тэрыторыі і помнікі прыроды Беларусі/ Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь»/ Мн,1985
5. Ахоўныя расліны Беларусі/ Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь»/ Мн,1983
6. Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік/ С.Санько, Т.Валодзіна, Васілевіч і інш.; склад І.Клімковіч.-Мн,2004.
7. Брокгауз Ф.А.,Ефрон И.А.Энциклопедический словарь. СПб.,1901.Т.4-7.
8. Весь Гомель: календарь и адресно-справ. книга на 1912г.-Гомель,1913

9. Виноградов Л. Гомель.Его прошлое и настоящее.1142-1900г: Факсимильное воспроизведение издания 1900г. из фондов Гомельского областного краеведческого музея.-Гомель,1992.
- 10.Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т.8, ч.3. Могилевская губерния. СПб.,1848.
- 11.Геаграфія Беларусі. Энцыклапедычны даведнік.-Мн.,1992
- 12.Гомель: Энциклопедический справочник.-Мн.,1991.
- 13.Гомель: историко-экономический очерк.- Мн., 1991.
- 14.Гомель//Гарады і вескі Беларусі: Энцыклапедыя. Т.1, кн.1. Гомельская вобласць.-Мн:БелЭн.,2004.
- 15.Гомельшчына: старонкі мінулага: Нарысы- Вып.1.- Гомель.,1994.
- 16.Гомельшчына: старонкі мінулага: Нарысы- Вып.2.- Гомель.,1996.
- 17.Гурскі Б.М. Як збудваны і чым багаты недры Беларусі.-Мн.,1992
- 18.Жудро Ф.А, Сербов И.А., Довгялло Д.И. Город Гомель//Записки Северо-Западного отдела императорского русского географического общества. Кн.2. –Вильно,1911.
- 19.Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Гомельская вобласць.- Мн, 1985.
- 20.Изменения климата Беларуси и их последствия.Мн.,2003
- 21.Их именами названы.....: Энцикл.справ. Мн.,1987.
- 22.Кацар М.С. Беларускі арнамент.Ткацтва. Вышыўка. Мн.,1996.
- 23.Котлов Ф.В. Изменение геологической среды под влиянием деятельности человека.М.,1980
- 24.Красилов В.А. Охрана природы: принципы, проблемы, приоритеты. М.,1992
- 25.Лабачэўская В. Повязь часоў- беларускі ручнік.Мн.,2002.
- 26.Лебедев А., Пичуков В., кс.Славомир Лясковски. Костёл и власть на Гомельщине (20-30-е годы XX в.).- Варшава-Люблин-Гомель, 2009.
- 27.Лопух П.С. Гідраграфія Беларусі.Мн: БДУ,2004
- 28.Ляўкоў Э.А. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны.-Мн.,1992

- 29.Макушников О.А.В поисках древнего Гомия.-Гомель, 1994.
- 30.Макушніков О.А. Гомель с древнейших времен до конца XVIIIв.- Гомель,2002.
- 31.Манак Б.А. Насельніцтва Беларусі: рэгіянальныя асаблівасці развіцця і рассялення.-Мн,1992
- 32.Марозаў В.Ф. Палац у Гомелі: Гісторыка-архітэктурны нарыс.-Мн.: Польша, 1991.
- 33.Малые диаспоры Гомельщины в 20-30-е годы XX века: аналитические материалы и документы Государственного архива Гомельской области/ Сост.: В.П.Пичуков, М.А.Алейникова, З.А.Александрович. Под ред. В.П.Пичукова.-Гомель: ГГТУ им.П.О.Сухого, 2008
- 34.Морозов В.Ф. Гомель классический. Эпоха.Меценаты.Архитектура.- Мн.:Изд-во «Четыре четверти», 1997
- 35.Матвеев А.В, Гурский Б.Н, Левицкая Г.И. Рельеф Белоруссии.-Мн.,1988
- 36.Матвеев А.В. История формирования рельефа Белоруссии.-Мн.,1990
- 37.Народная міфалогія Гомельшчыны: Фальклорна-этнаграфічны зборнік.- Мн.,2003.
- 38.Ненадавец А.М. Гомельшчына ў легендах і паданнях (назвы насел. пунктаў паводле легендаў і паданняў).-Мн.,2001.
- 39.Памяць:Гісторыка-дакументальная хроніка Гомеля: У 2кн.- Мн.:БЕЛТА.,1988-1999.
- 40.Пичуков В.П., М.И.Старавойтов. Гомельщина многонациональная (20-30-е годы XX века). Выпуск I. Гомель: Гомельский государственный университет им.Ф.Скорины, 1999.
- 41.Прамысловасць Беларусі/ Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь»/ Мн,1980
- 42.Раманюк М. Ф. Беларускае народнае адзенне. М., 1981.
- 43.Раманюк М. Беларускія народныя строі.Дз.Раманюк.,2003.
- 44.Республика Беларусь: энциклопедия: В 6 т.-Мн.,2005. т.1,2.
- 45.Республика Беларусь: энциклопедия: В 6 т.-Мн.,2005. т.1.

- 46.Рэкі, азёры і вадасховішчы Беларусі/ Энцыклапедычная бібліятэчка «Беларусь»/ Мн,1979
- 47.Рэспубліка Беларусь: Вобласці і раёны: Энцыклапедычны даведнік.- Мн.,2004.
- 48.Рогалев А.Ф.От Гомеюка до Гомеля. Городская старина в фактах, именах, лицах.-Гомель,1993.
- 49.Рогалев А.Ф.От Гомиюка до Гомеля. Городская старина в фактах, именах, лицах.-Второе издание. -Гомель,2006.
- 50.Роголев А.Ф.Родные названия:Топонимический словарь Гомеля и его окрестностей.-Гомель:Книга.,2003.
- 51.Рогалеў А.Ф. Сцежкі ў даўніну.-Мн,1992.
- 52.Рогалев А.Ф.Белая Русь и белорусы (в поисках истоков).-Гомель,1994.
- 53.Рябцева Н.А.История Гомеля: Пособие для студентов гуманитарно-экономических факультетов технических вузов/Н.А.Рябцева.- Гомель:БелГУТ,2003.
- 54.Шкляр А.Х. Календарь природы Белоруссии.-Мн.,1979
- 55.Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т.-Мн.,1996, т. 3.
- 56.Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т.-Мн.,2001. т.5,6.
- 57.Энцыклапедыя археалогіі і нумізматыкі Беларусі.- Мн.,1993.
- 58.Яшчанка А.Р. Гомель у другой палове XIX – пачатку XXст.: Гісторыка-этнаграфічны нарыс.-Гомель,1997.

Дадатковая літаратура

1. Административно-территориальное устройство БССР: Справ.Т.1 (1917-1941г.г.). Мн,1985; Т.2 (1944-1980г.г.).Мн,1987.
2. Аднаўленне народнай гаспадаркі Гомельскай губерні (1921-1925).- Гомель,1960.
3. Анціпаў В.Р. Гомельскі парк// Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5-ці т. Т.2.-Мн, 1985.

4. Анісковіч У. Палац над Сожам// Беларуская мінуўшчына.-1995.-№3.
5. Аляксейчанка Г.»Адкрыць свету душу беларуса...» [аб Е.Раманаве]// Палессе.-1997.-№2.
6. Баранов А. Время не должно усыплять бдительность: [О контроле качества продуктов питания на загрязненных территориях после аварии на ЧАЭС]/А.Баранов// Беларуская ніва.-2006.-21 февраля
7. Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянне і ўзаемаўплывы. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі.-Гомель.,2006
8. Бетанов С.Е. «Их именами названы улицы города»: Сб. дидактических материалов к программе факультативных занятий «Гомель и его окрестности».-Гомель: ГУМК, 2006.
9. Бетанов С.Е. «Почетные граждане г.Гомеля»: Сб. дидактических материалов к программе факультативных занятий «Гомель и его окрестности».-Гомель: ГУМК, 2006.
10. Богомольников В.В, Макушников О.А. Археологические памятники Гомельщины.-Мн., 1988.
11. Богомольников В.В. Территория радимичей в свете новых данных// Древнерусское государство и славяне.-Мн.,1988.
12. Богомольников В.В. Радимичи (по материалам курганов X-XII в.в.).- Гомель, 2004.
13. Бобович В. Стрекопытовский мятеж// Гомельская праўда.-1997.-11 лютага.
14. Брэгер Г., Яцкевіч З. Веска, якая дала назву гораду [аб Ст.Беліцы]// Палессе.-1997.-№2.
15. Бирюкович К. Русский дипломат и писатель: К 250-летию со дня рождения С.П.Румянцева// Гомельские ведомости.-2005., №4.
16. Біруковіч К. Больш пісьменнік чым дыпламат: Да 250-годдзя з дня нараджэння Сяргея Румянцава// Культура.-2005.,№11.

17. Валентинов А. Бегом по детству: [О влиянии Чернобыльской катастрофы на развитие человеческой популяции]/А.Валентинов//Беларусь сегодня.- 2006.-2 марта.
18. Величко Л. Главное-создать для людей условия: [Материалы совещания областного управления по проблеме ликвидации последствий катастрофы на ЧАЭС]/Л.Величко//Гомельская праўда.-2006.-9 лютага.
19. Величко Л. Надо быть разборчивым:[Проблема переработки и утилизации вторсырья на Гомельщине]/Л.Величко//Гомельская праўда.- 2006.-19 студзеня.
20. Восстановление народного хозяйства Гомельской губернии (1921-1925г.г.):Сб. документов и материалов. -Гомель,1960.
21. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны. Т.1-3. Мн., 1983-1985.
22. Всенародное партизанское движение в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941-июль 1944):Документы и материалы. Т.1-3.Мн., 1967-1982.
23. Вспомним забытую историю [Номер целиком посвящен истории Гомеля]// Гомельскія ведамасці.-1992.-26 верасня.
24. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік.-Мн.,2003.
25. Гомель от выборов до выборов: [Население, экономика, промышленность, финансы, строительство, образование, здравоохранение, спорт, культура, социально-политическая и этно-конфессиональная ситуация, СМИ]//Гомельские ведомости.-2004.-18 сентября.
26. Гомельшчына ў Вялікай Айчыннай вайне: матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі.-Гомель., 2005г.
27. Гомельская стрелковая: Воспоминания ветеранов 283-й Гомел.Краснознам.ордена Суворова 2-й степени стрелковой дивизии.- Мн.,1989.

- 28.Дорохин В. Клад не нашли. А подземелье обнаружили:[О неизвестном до нынешнего времени подземном сооружении дворца Румянцевых-Паскевичей]/В.Дорохин//Гомельские ведомости.-2004.-15апреля.
- 29.Дробушевский А.И. К вопросу о памятниках рубежа н.э Белорусского Посожья// Приднестроўе (Паведамленні навуковай абласной краязнаўчай канферэнцыі 28 кастрычніка 1992).- Магілёў., 1993.
- 30.Драбушэўскі А. Гомельскае гарадзішча ранняга жалезнага веку//Гомельшчына: старонкі мінулага.- Гомель., 1996.
- 31.Дучыц Л.У. Касцюм жыхароў Беларусі X-XIIIст.Мн.,2005.
- 32.Елинская М. Практические результаты работы белорусских геральдистов: Гербы и флаги Гомельской области// Архівы і справаводства.-2005, №6.
- 33.Емельяненко А. Чернобыльский треугольник: [О совместной программе решения проблемы аварии на ЧАЭС РФ Беларусью и Украиной]/А.Емельяненко//Беларусь сегодня.-2006.-19 января.
- 34.Ермакова Т. Последняя Гомельская княгиня// Гомельская праўда.-2006, №4.
- 35.Ермакова И. ГМО-чума XXIв.? Об опасности использования генетически модифицированных организмов в продуктах питания/И.Ермакова// ЭКОС.-2006.-№4.
- 36.Животный мир в зоне аварии Чернобыльской АЭС. Под.ред.А.М.Сущени.-Мн: Навука і тэхнія,1995
- 37.Зеленкова А.И, Старовойтов М.И. Национальный состав и уровень грамотности населения Гомельского и Речицкого округов (По материалам Всесоюзной переписи 1925г.)//Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе. Материалы научной конференции.-Гродно,2000.
- 38.Зеленкова А.И. Присоединение Гомельской губернии к БССР: этнотерриториальный аспект// Проблемы славяноведения: Сб.научных статей и материалов.-Вып.1.-Брянск,2000.

- 39.Исаенко В.Ф. Археологическая карта Белоруссии. Памятники каменного века.- Мн., 1968.
- 40.Калечиц Е.Г. Памятники каменного и бронзового веков Восточной Белоруссии.-Мн.,1987.
- 41.Коваль У.І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы: даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі.-Гомель,1995
- 42.Кіштываў А. Гісторыя з геаграфіяй: Беліца Старая і Новая// Палессе.- 1997.-№2.
- 43.Колбаса «от кутюр», или Производственная необходимость: [Об экологически чистых продуктах питания, в частности о возможности применения в них пищевых добавок]// Экология и жизнь.-2006.-№1.
- 44.Комсомол Белоруссии в Великой Отечественной войне: Документы и материалы. Мн,1988.
- 45.Копыцкий З.Ю.Экономическое развитие городов Белоруссии в XVI-первой половине XVIIв. Мн,1966.
- 46.Копыцкий З.Ю.Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI- первой половине XVIIв. Мн,1975.
- 47.Краеведческие записки (к 80-летию Гомельского областного краеведческого музея)/Гомельский областной краеведческий музей.- Гомель,2000.
- 48.Кудрявицкий И.Б, Игнатенко И.М, Прохоров В.В.Трудящиеся Гомельской губернии в борьбе за восстановление народного хозяйства (1921-1925),-Мн,1961.
- 49.Кузьмич А. Предпринимательство в Гомеле. Как это было// Гомельская праўда.-1997.-10 красавіка.
- 50.Кузьмич А.В. Библиотеки Гомеля в нач.ХХв.//Матэрыялы Першых кнігазнаўчых чытанняў/ Нац.б-ка Беларусі:/Склад. Т.І.Раічына.-Мн,2000.
- 51.Кузьмич А.С. Краеведческое движение в Гомеле в 20-е г.г.ХХв.- Гомель:ЦГБ им.Герцена,1998.

52. Кулагин А.Н. Архитектура дворцово-усадебных ансамблей Белоруссии: 2-я половина XVIII- нач. XIX века.-Мн.:Наука и техника, 1981.
53. Куриев М.М, Пономарев М.В. Век Наполеона: люди и судьбы.-М.,1997.
54. Лыч Л.М.. Назвы зямлі беларускай.-Мн.:Універсітэцкае,1994.
55. Літвінаў Ул., Макушнікаў А. Старажытны Гомель// Помнікі гісторыі і культуры Беларусі, -1984.-№4.
56. Лашанкоў М.І, Сычоў В.І. Раскопкі гарадзішча Любны// Гістарычна-археалагічны зборнік.-Мн,1993.-ч.1.
57. Лебедзева В. Трывожныя дваццатыя... [Гомель в годы Гражданской войны] //Палессе.-1997.-№1.
58. Літвінава Т. Старыя сядзібы// Беларуская мінуўшчына.-1996.-№3
59. Макушнікаў А.А. Паходжанне Гомеля (па матэрыялах археалагічных даследаванняў)// Весці АН БССР, серыя грамадскіх навук. -1989. -№6.
60. Макушнікаў А. Зброя нашчадкаў радзімічаў// Спадчына.- 1991.-№2.
61. Макушнікаў А.А. Гомель:праблемы ранняй гісторыі (VI-XII ст.)// Беларускі гістарычны часопіс.-1995.-№1.
62. Макушников О.А. Основные этапы развития летописного Гомия (до середины XIIIв.)// Проблемы археологии Южной Руси. - Киев.,1990.
63. Медицина от земли: [Антропогенное воздействие на почву, оценка состояния почвы, ее соответствие потребностям города и горожан]// Экология и жизнь.-2006.-№1.
64. Мезенко А.М. Имя внутригородского объекта в истории: Об урбанонимах Белоруссии XVI- пач. XXв.-Мн: Вышэйшая школа,2003.
65. Мезенко А.М. Урбанонимия Белоруссии/ Бел.гос.ун-т им.В.И.Ленина, кафедра рус. языка.-Мн.:Университетское,1991.
66. Мир и Беларусь: Аспекты устойчивого развития.-Мн.,2003.
67. Мишарин В. Чем дышим? Как очищаемся?:[Вопросы состояния атмосферного воздуха]/В.Мишарин// Гомельские ведомости.-2006.-18 марта

68. Молодежь и экологические проблемы современности: материалы II-й научно-практической конференции молодых ученых.-Гомель., 1998.
69. Монахова О. Зона риска-Земля: Библиографический список литературы к 20-летию аварии на ЧАЭС/О.Монахова, Н.Колоскова//Библиотека в школе.-2006.-№6.
70. Морозов В.Ф. Архитектура Гомеля начала XIX века// Строительство и архитектура Белоруссии.-1974.-№4.
71. Музыченко Р. События 1903г. і «судебная драма» В.Короленко//Гомельская праўда.-1997.-1 лютага.
72. Музыкальная культура Беларусі ў 1917-1932г.г.: [музычная школа ў Гомелі (1921г.). канцэртная дзейнасць ў Гомелі ў 20-я г.г.]//Гісторыя беларускай савецкай музыкі.-Мн.,1971.
73. Нацистская политика геноцида и «выжженной земли» в Белоруссии, 1941-1944.-Мн.,1984.
74. Наумчик А. Эффективная чистота: [Проблема получения рентабельной, нормативно чистой продукции на пострадавших от чернобыльской катастрофы территориях]/А.Наумчик// Гомельская праўда.-2006.-6 студзеня.
75. Национальная стратегия устойчивого развития Республики Беларусь.- Мн.:ООО «Белсэнс», 1997
76. Новоковский А. Гомель стал чище: [Беседа с начальником отдела радиационно-экологического контроля и информ. Гом. обл. центра по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды]/ А.Новоковский// Гомельские ведомости.-2006.-9 февраля.
77. Об изменении границ г.Гомеля и Гомельского р-на: Указ президента РБ от 28 августа 2002г. №465// Национальный реестр правовых актов РБ-2002.- №98 (4 сентября).
78. Панфілава Т. Культурнае жыццё Гомельшчыны (XVII-XXст. краткое излож.)//Краязнаўства: Зб.матэрыялаў для настаўніка.-Гомель,2001

79. Партийное подполье в Белоруссии, 1941-1944: Страницы воспоминаний. Витебская, Могилевская, Гомельская, Полесская обл. Мн., 1985
80. Поверхностные воды Гомельской области (реки, каналы, озера, болота, водоёмы): краткий справочно-информационный материал.- Гомель., 1999.
81. Право на въезд-выезд в зону отчуждения: [О правовом режиме территорий, подвергшихся радиоактивному загрязнению]// Беларуская нiва.- 2006.- 18 февраля.
82. Прогноз изменения окружающей природной среды Беларуси на 2010-2020 г.г./ Под ред. В.Ф. Логиновича.- Мн.: Минсктиппроект, 2004
83. Революционные события в Гомеле и Гомельской области в годы первой русской революции 1905-1907 г.г.: Сб. документов и материалов.- Гомель., 1955.
84. Ридевский Г. Функциональная типология административных районов и классификация городов РБ согласно ГСКТО-2001 (в т.ч. по Гомельской области)/Г. Ридевский// Географія: праблемы выкладання.- 2004.- №1.
85. Роголев А.Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории).- Гомель: Белорусское Агентство научно-технической и деловой информации, 1993.
86. Роголев А. Гомельские правители (с древнейших времен до нач. XX в.)// Вячэрні Гомель.- 1992.- 22 ліпеня.
87. Роднае: фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага р-на.- Мазыр, 2000.
88. Рускія тэатры ў Беларусі: [Тэатральнае жыццё ў Гомельскай губерні ў пер. 1921-1922 г.г.]// Гісторыя беларускага тэатра.- Т.1.- Мн, 1985.
89. Скрыннікаў М.І. Праўда аб Гомельскім падполлі.- Гомель, 1995
90. Скрынников М.И. Добровольцы на защите городов и сёл (о деятельности добровольческих формирований Гомельщины в начальный период Великой Отечественной войны (июнь-август 1941)).- Гомель, 2005
91. Состояние окружающей среды Республики Беларусь: Национальный доклад.- Мн., 2001

92. Социально-экономическое положение Гомельской области в 2005г.//Гомельская праўда.-2006, №17-18.
93. Старавойтаў М.І. Удзел інтэлігенцыі Гомельшчыны ў грамадска-палітычным жыцці ў 2 пал.20-х г.г.//Краеведение-основа духовного и нравственного возрождения общества: Материалы международной научно-практической конференции.-Гомель,1997.
94. Суравегина И. Здоровье человека как экологическая проблема/ И.Суравегина// Экология и жизнь.-2006.-№1.
95. Тезисы докладов I-й Гомельской областной научной конференции по историческому краеведению.-Гомель.,1989.
96. Тиховкина Т.А. Графиня Ирина Ивановна Паскевич-Эриванская, Светлейшая княгиня Варшавская, рожденная Воронцова-Дашкова.- Гомель.,2002.
97. Ткачѳв М.А. Замки Белоруссии. - Мн.,1987.
98. Федорук А.Т. Садово-парковое искусство Белоруссии.-Мн.,1989.
99. Цітаў А.К. Гарадская геральдыка Беларусі. -Мн,1989.
100. Цыб А. Чернобыль.20 лет спустя: [Медицинские последствия катастрофы на ЧАЭС]/А.Цыб, В.Иванов// Беларусь сегодня.-2006.-9февраля.
101. Чантурья У.Я. Гомельскі палац// Беларуская савецкая энцыклапедыя.- Мн,1971.-Т.3
102. Чантурья У.А. Гомельскі палац// Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва:у 5-ці т., Т.2.-Мн,1985.
103. Челноков А.А, Ющенко Л.Ф. Основы промышленной экологии. Мн: Вышэйш.шк.,2001
104. Чернатов В.М. Станислав Шабуневский.-Мн,2005
105. Чернобыльская авария: Последствия и их преодоление. Нацюдоклад под ред. Е.Ф.Конопки, И.В.Ролевича.- Барановичи: Укруп.тип.,1998
106. Что делать с мусором?: цикл занятий по проблеме твердых бытовых отходов.-МОО «Экологическая инициатива Белая Русь».-Мн.,1997.

107. Шакаров С.Ф. Герои Советского Союза, полные кавалеры ордена Славы Гомельщины.-Гомель, 2003.
108. Шакаров С.Ф. Юные герои Гомельщины.-Гомель.,2006.
109. Шацюк Т. Сацыяльнае абліча Гомеля у 2 пал. XIX-пач XX ст. I развіццё сістэмы адукацыі// Народная асвета.-2000.-№11.
110. Эколагічныя праблемы Полесья і сярэдніх тэрыторый: матэрыялы II-й Міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі.- Гомель.,2000.
111. Эфектыўная стратэгія экалагічнага адукацыі (практычныя заняткі).-МОО «Экалагічная ініцыятыва Белая Русь».-Мн.,1997.
112. Яско А. Радыяцыя пад кантролем; [О системе радиационного контроля за качеством продуктов питания в Беларуси]/А.Яско// Народная газета.- 2006.-10 сакавіка.
113. Яніцкая М. Знаёмы нам ляс [Пра каштоўнасці Гомельскага палаца]// Мастацтва.-1997.-№2.
114. 850 год з часу першага ўпамінання ў летапісах горада Гомеля// Новыя кнігі Беларусі.- 1992.- №3.
115. Дадатак 1

116. ПРАГРАМА

117. факультатыўных заняткаў

118. для вучняў X класа

119. агульнаадукацыйных устаноў

120. «Гомельшчына ў мінулым і сучасным»

121.

122. Прыкладны вучэбна-тэматычны план

123.

№ раздела	№ тэмы	Назва тэмы	Колькасць гадзін	Тэарэтычныя	Практычныя
	1	УВОДЗІНЫ	1	1	-
I		ПРЫРОДНЫЯ ЁМОВЫ І РЭСУРСЫ ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ	5	-	5
	2	Геаграфічнае становішча	1	-	1
	3	Рэльеф.Геалагічная будова і карысныя выкапні	1	-	1
	4	Клімат. Паверхневыя і падземныя воды	1	-	1
	5	Глебы, расліннасць, жывёльны свет	1	-	1
	6	Экалагічныя праблемы	1	-	1
II		ЭКАНОМІКА ГОМЕЛЬСКОЙ ВОБЛАСЦІ	5	4	1
	7	Сучасны стан эканомікі вобласці. Гандаль	1	1	-
	8	Прамысловасць	1	1	-
	9	Сельская гаспадарка	1	1	-
	10	Транспарт, сувязь, энергетыка	2	1	1
III		НАСЕЛЬНІЦТВА І ТАПАНІМІКА	3	-	3
	11	Агульная характарыстыка насельніцтва	1		1
	12	Мікратапаніміка вобласці	2		2
IV		ГІСТОРЫЯ	14	9	5
	13	Гомельшчына са старажытных часоў да першай паловы XVIст.	2	1	1
	14	Гомельшчына ў другой палове XVI-XVIII ст.ст.	2	1	1
	15	Гомельшчына ў XIX - пачатку XX ст.ст.	2	1	1
	16	Гомельшчына ў міжваенны перыяд	2	2	-
	17	Гомельшчына ў гады Вялікай Айчыннай вайны	2	1	1
	18	Гомельшчына ў сярэдзіне 40-х-80-х г.г. XX ст.	2	1	1
	19	Гомельшчына ў канцы XX - пачатку XXIст.ст.	2	2	-
V		КУЛЬТУРА	6	3	3
	20	Культурнае жыццё	2	1	1

	21	Помнікі архітэктурны, палаца-паркавы ансамбль	2	1	1
	22	Этнаграфія і фальклор	2	1	1
	23	ЗАКЛЮЧЭННЕ	2	1	1
		УСЯГО ГАДЗІН	36	18	18

124.